

NAGY ÖDÖN

NÉPSZOKÁSOK MÚLTJA ÉS JÖVŐJE HAVADON

Havad Maros megyei székely falu a Kis-Küküllő és Nyárad között, Erdőszentgyörgytől 8, Nyárádszeredától 10 km-re, a Kis-Küküllőbe ömlő Havad pataka völgyében. Lakóinak száma 1977-ben 473. Ezek közül 23 az értelmiségiek és családtagjaik száma, akik nem havadi születésűek; havadi tehát 450 lélek.

A múltban főleg állattenyésztéssel, földműveléssel és gyümölcsstermesztéssel foglalkoztak, ma azonban a lakosságnak kb. egynegyede már nem földműves. Jó részük ingázik is, akik pedig még a falu határában keresik kenyerüket, azok főként állattenyésztésből élnek és az mtsz földjén dolgoznak. A gyümölcsstermesztés már nem számottevő jövedelmi forrás.

Havad a rohamosan öregedő falvak közé tartozik: a fiatalság nagy része az ipari központokban telepszik le. A születések száma épp ezért kevés, az öregek elhalálozása pedig az évek múltával egyre nagyobb; pl. 1976-ban az arány 2 születés és 11 halálozás.

Amíg a lakosság egy része falun lakik, addig mindig lesz néphagyomány, ha olykor megváltozott formában is: a havadi szokásanyag közelmúltja és jelene szintén megerősíti ezt a véleményemet. Persze nem arról van szó, hogy az egyes népszokások örökéletűek, hanem arról, hogy míg egyesek megszűnnek, addig helyükbe újak lépnek, sőt a régiak egy része is meggazdagodva virul tovább; A valószínű, hogy ugyanígy történt ez a múltban is, amikor még nem volt néprajzi gyűjtés.

Havad szokásanyagát vizsgálva, igyekszem megfelelni arra a kérdésre, hogy mi okozza egyes szokások megszűnését, mások bővülését és újak kialakulását. Előjáróban azonban készségesen bevallom, hogy nem lehet minden folklórjelenség megszűnésének, illetve változásának, az újak létrejöttének okát könnyedén megmagyarázni. Mert például könnyű volna azt mondani, hogy a régi karácsonyi szokásanyag azért szűnt meg, mert a falusi nép szellemi életének központjában nem a vallás áll, sőt a falu kb. 1950 óta — ám ez is csak hozzávetőleges időpont — olyan mélyreható társadalmi, gazdasági, ipari-technikai és kulturális forradalom sodrában él, amilyenben még sohasem volt része történelme folyamán; igen ám, de akkor mivel magyarázzuk meg azt, hogy a húsvéti öntözés jobban virul, mint valaha, és olyan új szokások jöttek létre — keresztelői és konfirmációi lakoma, temetői világítás —, amelyek a vallással szintén kapcsolatban vannak.

A szokásanyagot három csoportba osztva fogom ismertetni. Az elsőbe azok tartoznak, amelyek harminc-negyven évvel ezelőtt még virultak, egyesek még később is, de ma már csak az öregebbek emlékezetében élnek. A másodikba a ma is élő régi szokások tartoznak¹, a harmadikba pedig az új szokásokat sorolom. Ami a sorrendet illeti, a csoportokon belül részint az év ünnepeit, részint az emberi élet menetét követem.

I. Megszűnt régi szokások

1. Az András-napi szokásanyag Havadon ugyanolyan volt, mint más falvakban: a nagyleányok egész nap böjtöltek, egyesek imádkoztak is, hogy éjjel megálmodják jövődöbéli férjüket. Adatközlőim egyöntetűen kiemelik a szokás titkosságát, ami — úgy látszik — hozzátartozott a sikeres álomlátáshoz.

Mihály Gergelyné (67 éves) szerint a leányok este lefekvéskor egy férfigatyát és egy *bontó fésűt* (régifajta négyszögű szarufésűt) is tettek a párnájuk alá. Ő azt állítja, hogy valóban megálmodta a férjét.

Mihály Domokosné (35) nem tett semmit a párnája alá, hanem elmondta magában a következő, anyjától tanult imádságot:

*Ágyam, téged léplek,
Szent András, kérlek,
Mondd meg az éjszaka:
Ki lesz a férjem?*

Hiába, mert nem álmodta meg a férjét.

A mostani 16—17 éves leányok ismerik a szokást, de internátusban vannak. Ami így aztán itthon megszűnt, az az internátusban ma is tovább él.

2. Érdekes szokásra emlékeznek id. Osváth Sándor (90), falunk legöregebb embere. Szerinte kb. 1935-ig a jó barátok — két-három férfi — elmentek András kapujába, s egyikük egy ócska, hamuval megtöltött korondi fazakat vágott a kapuhoz vagy a ház falához, s együtt kiáltották: „Éljenek az Andrások!” Pálinkával vagy borral és lepénnyel kínálták meg őket benn a házban. Rendre mind felkeresték az Andrásokat, akik — a falu kicsi lévén — sosem voltak sokan.

Mihály Gyula (55) szerint régen általános szokás volt Havadon, hogy névnapok alkalmával — tehát nemcsak András napján — a barátok négy-ötliteres, hamuval töltött korondi fazakat vágtak a névnapját tartó ember háza előtti kőhöz, és azt kiáltották: „Éljenek az Andrások!” (Vagy Mártonok stb.)

3. A *karácsonyi kántálás* a református falvak mindenikében szokásos volt, némelyik faluban még ma is él. Létrejöttét és több évszázados fennmaradását bizonyára a református vallás ama tanításának köszönheti, hogy az Istent és természetesen Jézus Krisztust nem szabad ábrázolni, miként ez a betlehemesben történik; másrészt az utóbbi eredetileg misztériumjáték lévén, a református nép tudatában úgy élt mint katolikus szokás. Viszont elénekelni Jézus születését és örvendezni föllette dicsérendő dolog. Népszerűségéhez valószínűleg hozzájárult az anyagi előny is, hogy a kántáló gyermekek ajándékot kaptak. A havadi kántálók a rokonokhoz és a jobbmódú emberekhez, valamint a tisztviselőkhöz (pap, tanító, jegyző) mentek. Énekük az egyházi énekeskönyv egyik karácsonyi éneke, utána valamelyik gyermek *köszöntőt* vagy *beköszöntőt* mondott.

Az éneklés és a *beköszöntés* a ház ajtaja előtt történt. Íme, néhány be-
köszöntő:

a) *Serkentsenek (!), hallgassanak,
Mert most tőlünk jó hírt hallnak.
Az Úr Jézus ma született,
Aki nekünk sok nagy jót tett
(vagy: Karácsonba beléptetett)
Karácsonnak elkezdetén,
Közepén és végezetén.
Végre vigyen mennyországba,
Az angyalok táborába. Elmondám.*

b) *Zergetik a láda kócsát,
Pénzt akarnak adni,
Ha egy lejt adnak,
El sem fogom venni,
De ha két lejt adnak,
Meg fogom köszönni.*

c) *Ma karácson napja,
Nem kell nekem hagyma,
Egye meg a gazda,
Aki nekem adta.*

d) *Szerencsés jó estét az itten élőknek,
Boldog ünnepelést az istenfélőknek,
Kik töltik napjait ez beállott télnek,
Szívemből kívánom: sok karácsont érjenek.
Érjünk tehát mi is, többet ne sóhajtsunk,
Szeretett Krisztusnak térdet-fejet hajtsunk,
Hogy megadta érnünk születése napját,
Adjon hálát minden s vegye le kalapját.
Szívünkől kérjük a jóságos Istent:
Békességben töltsék az egész ünnepet!*

Ezután a házbeliek kiadták az ajándékot: ez többnyire pénz volt, de a rokon gyermekek almát, diót, kalácsot is kaptak. A begyűlt pénzt a kántálás végeztével valamelyikük házánál elosztották.

A kántálás Havadon az 1950-es évek elején, egyesek szerint azonban már a 40-es évek végén megszűnt; föltevésem szerint azért, mert lassanként minden családi házba bevonult a *karácsonyfa*. A kántálás ideje december 24-én este volt. Csak a 12—14 éves iskolás fiúk gyakorolták, a leánykák nem.

A *betlehemezés* — amint említettem — Havadon sohasem volt szokásban. Néhány évig eljártak ugyan ide is betlehemezni a nyáradgál-falvi meg a szentháromsági *házi cigányok*, de később elmaradoztak, mert a havadiak többsége nem fogadta őket szívesen. „Ez katolikus szokás, nem a miénk” — mondták.

4. Karácsony előestéjén, közkeletű kifejezéssel *ünnep szombatján* kezdődött a nagylegények és -leányok ünnepi mulatozása is. Ennek két, összetartozó része volt: a *hajnalozás*, majd ünnep első napján délutántól a harmadnapján éjfélig tartó *táncmulatság*.

A legények és leányok ünnepi mulatságát két-három *vőféj* (kezes) rendezte. Az ő dolguk volt az engedély megszerzése a szolgabírói hivataltól, a zenészek megfogadása, majd ellátása étel-itallal és szállással, valamint a táncteremül szolgáló tanterem kibérelése az egyház presbitériumától. A zenekar tagjai a *hegedűs*, a *bőgős*, a *cimbalmos* és a *klárinétás*.

Vacsora után a legények összegyűltek az iskolában, s tíz óra tájt elindultak a zenészekkel *megkántálni* a családokat. Minden házhoz elmentek, s az ablak alatt egyet muzsikáltak. Erre egyes házaknál kiadták nekik az ajándékot: kalácsot és pénzt. Máshol — ha akkora volt a ház, hogy befértek — be is hívták és itallal kínálták a vőfélyeket. Ha a vőfélyek és a zenészek bementek, valamelyik vőfély ünnepi köszöntőt mondott. Mire a falu utolsó házához is eljutottak, reggel 8—9 óra lett, akkor hazamentek. A muzsikusokat a vőfélyek vitték el enni és aludni. Akik nem itták le magukat, azok délelőtt megjelentek az ünnepi istentiszteleten és úrvacsorát vettek, a többiek pedig lefeküdtek és délután 4—5-ig aludtak. A vecsernye után *beállott a bál*, s tartott éjfélig vagy másodnapján hajnalig. Másodnapján délután, szintén a vecsernye után újramezdődött a táncmulatság, s tartott a negyedik nap hajnaláig, aszerint, hogy meddig szólt az engedély.

A hajnalozást meg a táncot ebben a hagyományos formájában 1943-ban tartották meg utoljára; azután a háború, több havadi fiatal fogsága, mások halála miatt megszűnt. Karácsonyi mulatságot azután is rendeztek, de hajnalozás nélkül.

5. A karácsonyi ünnepek idején zajlott le az *istvánozás*, illetve a *jánosozás* is. Karácsony másodnapjára virradólag, olykor már éjféli után indultak el az istvánozók: a barátok és közeli rokonok. Megálltak az illető István (János) háza előtt, egy jó énekes vezetésével elénekelték a hagyományos szövegű éneket, majd a *beköszöntő* belépett a házba és elmondta a *beköszöntőt*. Azután kezét fogott Istvánnal és a háziakkal, akik behívták a kívülmaradt énekeseket is. Asztalhoz ültették, s borral és kaláccsal kínálták őket. Néha egy-két veder bort is elfogyasztottak az egymást követő csoportok. Nemcsak az Istvánokhoz mentek el, hanem az istvánozó csoport valamennyi tagjához is. Kb. déli 12 óráig jártak, sőt sokszor estig is, amikor aztán mindenki „Istvány lett” — azaz becsípett.

Az istvánozás és jánosozás az 50-es évek elején szűnt meg; azóta csak egyszerű névnapkívánás van, ének és beköszöntő nélkül, a *tészta* (sütemény) és az ital azonban most is járja.

Az istvánozó ének szövege Osváth Sándor (86), Mihály Ferenc (65) és Simon István (51) szerint a következő:²

*Nyilik az égnek ragyogó sugára,
Oszlik fellegeknek sötét homája.
Vidám Fébrusunknak arany koronája
Tündöklük rajta, tündöklük rajta.*

*A nap gyászát ímé levetette,
Hajnali fényben magát öltöztette,
Kedves Istványunkat ímé köszöntöttük,
Éljen Istványunk, vivát!*

*Valamennyi fövény a tengerbe zárva,
Valamennyi csillag az égre ruházva,
Annyi áldás szálljon Istványunk házára,
Éljen Istványunk, vivát Istványunk!*

*Ébredj, István, kelj fel, állj hamar talpadra,
Kakas kukorigol hej a te számodra,
Szarka farkát billegtetí,
Vendéged jön, azt jelenti.
Kelj, kelj, kelj, no hamar felkelj!*

A beköszöntő szövege Simon István (51) után, Mihály Ferenc betoldásaival és változataival így hangzott:

*Nagy Isten, mit láték, mit képzél a szívem,
Amidőn álmomban megindult a lelke,
Mert már virradt előtt egy éneklő madár
Eljőve ágyamba s mondá, hogy kelj fel már.
Én hogy ezt meghallám, sietve felkelék,³
Fébrus muzsikáját hallám, hogy zengeték,
Tisztelni hát én is sietve eljövék,⁴
Istványnak napjára egy áldást mondanék.
Élj és virágozzál, miként zöld erdőben,
Vagy mint a lilium tavaszi időben,⁵
Találjon szerencse egész életedben.
Ragyogj, mint az égnek sűrű csillagai,
Ekképp tündököljél mindenféle jókkal,
Drága virtusokkal.
Téged a szerencse vegyen fel karjára,
Emeljen ragyogó ezüstnek halmára,
Hogy úgy tündököljél, mint napnak sugára,
Hogy juthass el sokszor te neved napjára.
Gabonát a mezők néked teremjenek,
A szőlőhegyek bort bőven csepegjenek,
A kősziklák néked vizet erresszenek,
Kívánságod szerint fojjanak mindezek,
Hogy úgy viruljon majd éltednek virága,
Semmiféle szélvész meg ne tántorítsa.
Amiket elmondtam, ez a kívánságom,⁶
Éltessen az Isten, szívemből kívánom.*

6. Karácsony negyedik napján, december 28-án volt az *aprószentekelés* szokása, amely egyesek szerint már az első világháború után megszűnt, mások szerint azonban elvéve az 50-es évekig gyakorolták. Az aprószentekelés Havadon úgy történt, hogy az ünnepen sokat ivott fér-

fiak elindultak egymás házához, és a háziasszonytól tréfásan mustárt kértek: „Jó napot adjon Isten, komámasszony! Azért küldött a feleségem, hogy adj egy kicsi mustármagot, hogy gyógyuljon meg tőle a kakasunk!” Erre a háziasszony nyírágseprűvel vagy fűzseprűvel végigverte a társaságot, utána leültette, s borral vagy pálinkával és kaláccsal kínálta meg őket.

Ugyanazon a napon két-három-négy gyermek is elindult aprószentekelni. Beléptek a házba és elkezdték mondani: „Aprószentek, Dávid, Dávid, elküldött édesanyánk, hogy adjon egy kis mustármagot, mert beteg a kakasunk.” Erre a háziasszony megseprűzte őket, s adott nekik egy-egy lejt meg egy-egy darab kalácsot.

7. A fonót Havadon is, akárcsak a Székelyföld több más falujában, *kórusnak* hívták. Ámbár önmagában véve nem népszokás, hanem közösségekben végzett idénymunka, mégis említenem kell, mert a farsangi alakoskodó játékok keretében szolgált. A kórus vacsora után kezdődött és 11 óra tájáig tartott, a tél beálltától február végéig, kivéve a szombatot és a vasárnapot. Havadon négy-öt kórus volt; a leányok mindig külön kórusba jártak. A kórust többnyire felváltva tartották a résztvevők házában, de volt állandó helye is; ilyenkor rendre vitték világításra a petróleumot az odajáró leányok, fonóasszonyok.

A fonóidény végeztével a fonóasszonyok és férjeik nem szoktak házimulatságot rendezni, mint sok más faluban.

A kórus 1960 táján szűnt meg, mivel a kollektivizálás után a családi használatban maradt földön nem volt érdemes kendert termesztetni, másrészt pedig a falusi asszonyok is rákaptak a gyári textilárura. A fonás-szövés megszűnéséhez az a körülmény is hozzájárult, hogy Havadon nem vált népművészeti jellegű háziiparrá, mint például Nagykenesén és annyi más faluban.

1977-ben vagy öt család termesztett kendert, lassanként egészen megszűnik a szövés-fonás mestersége is. A 25 éven aluli fiatalasszonyok közül kevesen, a még fiatalabb leányok közül már senki sem tud fonni-szőni.

A *farsang* idején (vízkeresztől húshagyókeddig) a farsangi alakoskodó játékok színhelye a fonóház volt. A játékosokat, akik mindig csak legények voltak, *farsangosoknak* vagy *maszkuráknak* hívták, és csoportosan jártak a fonóházakat. A csoportot egy kísérő kéreztette be. A csoport évenként megismétlődő játéka a következők voltak:

A *násznép* szereplői: a *vőlegény*, a *menyasszony*, a *násznagy*, a *nása*,⁷ a *nagyasszony*, a *vőféj*, a *koszorúsleány* és a *pap*. Ezek röviden és komikusan megjátszották a templomi esketést. Mindenik szereplőn *álarc* volt, hogy ne lehessen felismerni őket, és természetesen a ruházatukkal is utánozták a játszott szerepeket. Az „esketés” után egyet táncoltak és továbbmentek. Ajándékot nem kaptak, mert céljuk csak a szórakozás és a szórakoztatás volt.

A *menekültek* rongyos ruhában jelentek meg, szintén álarcban, és szállást kértek.

Más farsangosok cigányoknak öltöztek. Ezeknek nem volt ugyan álarcuk, de azért nehezen lehetett őket felismerni, mert arcukat előbb zsírral kenték be, azután bekormozták, s *pityókából* (krumpli) nagy fogat tettek maguknak. Fejükön ócska kalap. Rossz tepsiket ütögettek ka-

lapáccsal, mintha edényt foltoztak volna, s a *cigánét* (aki persze szintén legény volt) meg akarták „dűrűkölni”. A férje hagyta ezt, volt is nagy kacagás.

A *kecske* jelmeze úgy készült, hogy kétágú fára pokrócot borítottak, s az alája bújt legény jobbra-balra ugrált, hogy megijessze a kórusbeli asszonyokat, leányokat. A kecskét nem engedték be mindenkihez, mert „csúnya” volt, s a gyermekek megijedtek volna tőle. A kecske ugrálás közben mekegett, s rázta az állára kötött csengőt. Meg is fejték: kísézője melléje kuporodott, utánozta a fejest, majd felmutatta: az üvegben magával vitt tejet. Ha nem vitt tejet, akkor azt mondta, hogy a kecske *cáp*⁸ (bak), s azért nem lehet megfejteni.

Szalmatekerccsel betekertek, befontak egy legényt: külön a lábait, karjait, törzsét, még a fejét is annyira, hogy csak a szeme látszott ki. Ez volt a *medve*. Egy erős legény kísérte, hogy valaki meg ne gyújtsa, mert súlyosan vagy halálosan összeégett volna. A medve morgott, négykézlábra állt, majd felemelkedett, úgy ijesztgette a kórusban lévőket. A nők úgy féltek tőle, hogy sikoltoztak és az ágyakra másztak előle. Mihály Gyula (55) szerint nemcsak a nők, hanem néha a férfiak is megijedtek tőle. Ilyenkor a medve gazdája csendesítette a medvét.

A farsangi játékok még egy alakoskodója a *katolikus pap*.

A farsangolás az 50-es évek elején szűnt meg, hamarabb, mint a kórusok. A csendőrség ugyanis már régebb erősen tilalmazta, mert alkalmat adott a fiatalságnak a rendetlenkedésre és rendbontásra.

8. *Húshagyókedden* vagy más szóval *púposnapon* este régente színdarabos *bál* volt. A színdarabokat néhai Bodoni Kálmán tanító rendezte (*Falu rossza, Sárga csikó, A kintornás család, Csinom Palkó* stb.). A zenészeket a beléptidíjból fizették.

Húshagyókedd — noha a másnap kezdődő *nagyböjtöt* Havadon a református lakosság sohasem tartotta — rendszeresen megtartott *családi ünnep* volt. Este *laskalevest* főztek *tyúkhússal*, majd *sóbafőtt* következett *pityókával* és *alma-, egres-* vagy *paradicsommártással*. Süteménynek *kürtöskalács* és *pánkó* vagy *csöröge* járta, közben borral. Ez a vacsora ma is változatlanul szokásos, viszont nincs sem színielőadás, sem bál. Ennek oka az, hogy itthon kevés a fiatal: nincs kivel és kinek színdarabot, bált rendezni.

9. A fiatalság tavaszi játékainak ideje kikelettől Szent György napjáig (ápr. 24.) tartott, mert a labdázás helye a falu alsó végén elterülő rét volt, s ott csak addig lehetett labdázni, amíg a fű nőni kezdett. Vasárnap délután összegyűltek az iskolások meg a konfirmált fiúk és leányok, sőt még a katonaviselt legények és a fiatalasszonyok is. Életkor szerint csoportosultak: külön az iskolások, külön a fiatalok, de fiúk és leányok együtt. Többnyire labdajátékokat játszottak. Régebben a labda tehénszörből, házilag készült, később már gumilabda és teniszlabda is akadt.

Adatközlőm kilencféle ilyen tavaszi játékot sorolt fel, javarészt labdajátékokat; ezek voltak a legkedveltebbek, mert ügyességet és mozgást, valamint sok játékost igényeltek.

A tavaszi játékok megszűnésének több oka van. Manapság kevés a fiatal, s ha volna is, nem kedvelné apái és nagyapái egyszerű játékait; azokat kiszorította a lemezjátszó hangjára lejtett tánc. Labdajátéknak ott

a futball, amely éppúgy szórakoztatja a fiatalokat, mint apáikat és anyáikat a *méta* meg a társai.

10. Negyedszázaddal ezelőtt még szokásban volt a *májusfa állítása*. A virágos májusfát a leányos ház kiskapuja elé a leány szeretője ásta be hajnalban a földbe. Ebből olykor kellemetlenség is támadt, mert ha két legény *járt* (udvarolt) ugyanahhoz a leányhoz, akkor az egyik a másikkal a fáját kivágta, eldobta, mire a vetélytársak összevesztek, néha össze is verekedtek.

11. A *határjárás* célja a *határhompok* megújítása és a határbeli csorgók kitakarítása volt; mindehhez némi legényavatási szertartás is kapcsolódott.

A csorgókat a húsvét előtti napokban takarították ki, s ugyanakkor újították meg a határhompokat is. A hompoknak egy évben csak egy részét: a valamelyik szomszédos faluval közös hompokat újították meg; a többit rendre a következő években.

A határjárás húsvét szombatján este és éjjel zajlott le. Azzal kezdődött, hogy a legények indulás előtt választottak maguk közül egy *bíró*t, aki ítélkezett, egy *hajdút* vagy *csapót*, aki végrehajtotta az ítéletet és két *hajtót*, akik nagy ostorokkal csattogtattak, mintha disznósordát hajtának a legelőre: „Hecc ki, hecc ide né!” A hajdú egy meghasogatott, kb. 1 m hosszú, hüvelyknél vastagabb bottal verte rá az ítéletet az elítélt fenekére. Elöl ment a bíró, utána a hajdú, majd a legények, köztük a legutóbb konfirmált fiatal legénykék is. Amikor a faluból kiértek a határra, a bíró két-három fiatal legényt előreküldött, hogy a határhompot megkeressék. Ha megtalálták, egyiküknek el kellett kiáltania magát: „Hompot hajtani, hompot hajtani!” Erre a legények odasiettek, négyen megfogták a hompot megtaláló legénykét a kezeinél és lábainál fogva, felemelték, hintáztatták, s a fenekét háromszor a homphoz verték. A játék egyszersmind legénnyé avatását is jelentette. Közben a bíró ezt mondta: „Öreg korodban is emlékezzél arra, hogy itt határhomp van!”

Éjfél után 1—2 óra tájban nagy énekszóval tértek vissza a faluba, s a községháza udvarára mentek, ahonnan az előtte való napokban az erdőről szekérral beszállított fenyőágakat széthordozták a faluba. Mindenik ház kapujára vagy kerítésére egy-egy fenyőágat szegeztek, s utána lefeküdtek. A leányos házak kapujára nem fenyőág, hanem *fenyőhegy* illett; ezt a legénynek a fenyő tulajdonosától pénzért kellett megváltania. Amelyik leánynak komoly szándékú udvarlói voltak, annak a kapuján két-három fenyőhegy is ékeskedett.

12. A húsvéti *hajnalozás* húsvét első napján este 8 órakor kezdődött. A legénység az ünnepi tánc alkalmaira megfogadott cigányzenészekkel felkerekedett, s az 1. számú háztól kezdve minden házhoz elmentek, ahol a fenyőágat nem szedték le a kapuról. (A fenyőág levétele azt jelentette, hogy oda ne menjenek, mert nem látják szívesen őket.) A zenészek a ház előtt egy nótát húzták, s utána a két vőfély meg *Kati* bement a házba. „Kati” a legények fogadták meg erre a szerepre a szegényebbrendű házasemberek közül. Ő a posztóharisnyára fersinget húzott, a kalapjába vagy sapkájába egy nagy tolluseprűt tűzött s a hátán átalvetőt hordott. A vőfélyek beköszöntek, mire a gazda pénzt, a gazdasszony pedig kalácsot, szalonnát és főtelen tojást adott. A pénzt a vőfélyek kezelték, az élelmet pedig „Kati” rakta az átalvetőjébe. Miután egész éjjel

köszöntöttek s az egész falut bejárták, kb. 9—10 óra tájban egy előre kijelölt háznál az összegyűjtött szalonnából és tojásból óriási rántottát készítettek, s a kaláccsal vagy kenyérrel közösen elfogyasztották. A bort pénzért vették hozzá.

A közös étkezés után négyes-ötös csoportokban megindultak *rózsavízzel öntözni* a leányos házakhoz. Minden leányt megöntöztek; viszonzásul kaláccsal, borral vagy pálinkával és piros tojással kínálták őket.

Harmadnapján reggel a leányok indultak el öntözni, szintén csoportosan. Őket is megkínálták.

Ez a húsvéti szokáscsoport a második világháború után néhány évig még tartotta magát, de az 50-es évek végén teljesen megszűnt. A fiatalsgot állítólag lekötötte a tantestület által irányított közművelődési tevékenység és a különböző versenyek, ám van sokkal mélyebben fekvő ok is: a háború után fokozatosan felbomlott az a faluközösség, amelynek keretében az ilyesfajta szokások egykor létrejöttek és felvirágoztak. Mihály Gyula (55) szerint a húsvéti fenyőágazás megszűnéséhez az is hozzájárult, hogy fenyőhegyért föl kell menni a havasra, Havadon ugyanis nem lehet megcsonkítani a fiatal fenyőfákat, illetőleg nem is igen van fiatal fenyőültetvény.

A húsvéti határjárás a szomszédos falvak közül már csak Rigmányban él mint a tudatos hagyományápolás eredménye. Talán 1970-ben Nagyadorjánban is föllevenítették, de aztán újra megszűnt.

II. Új szokások

Az 1950 táján bekövetkezett nagy társadalmi, gazdasági és kulturális változások nem hagyták érintetlenül a falut. Felbomlott, majd megszűnt a falu zárt közösségi rendszere, a magántulajdonon alapuló gazdálkodása, és — bár lassúbb ütemben — változott az emberek gondolkodása, erkölcsi értékrendszere, a világról és emberről alkotott régi felfogása, egyszerűen változott és változik az emberek tudata is. A vallás nem döntő tényező többé a falusi emberek szellemi-erkölcsi magatartásában, mint volt a múltban, sőt — egy törpe kisebbséget képviselő szektán kívül — egyáltalán nincs lényeges szerepe az emberek mindennapi életében. Természetes, hogy ez az átalakulás nem egyformán érvényesül minden korosztályban: az öregek egy része vallásos, a fiatalok kevésbé azok, a legfiatalabbak egyáltalán nem. Ennek következtében az egyházi cselekmények elveszítették eredeti jelentésüket: elfolklorizálódtak. Hogy miért ragaszkodnak mégis a fiatalabb korosztályok a keresztelezéshez, a konfirmációhoz, az egyházi esküvőhöz és az egyházi temetés szertartásához, annak vizsgálata nem ennek a dolgozatnak a feladata. Mégis fontosnak tartom megemlíteni, hogy miért lettek gazdagabbak a valláshoz kapcsolódó szokások: közismert tény, hogy egy emberi közösség életében a külsőségek olyan arányban nyernek egyre nagyobb fontosságot, amilyen arányban a közösség eltávolodik, elidegenedik az illető külsőségeket létrehozó eszmeiségtől. A megváltozott oktatásügy és a növekvő anyagi jólét szintén hozzájárult új szokások kialakulásához.

1. A *keresztelő*, illetve az így nevezett új szokás: a családi, rokoni, baráti asztalülés és lakoma az egyházi szertartás után kezdődik. Magát

a keresztelést itt általánosan *leöntésnek* nevezik. A leöntés ritkán történik a templomban, inkább a lelkészi irodában. A múltban is többnyire a parókián történt, ritkábban a családi háznál, de sohasem követte a napjainkban szokásos asztalülés — és gyakran tánc is —, amely felér egy kisebbfajta lakodalommal. Íme egy jellemző példa:

1973. január 7-én kereszttette meg A.J. 35 éves férfi Árpád nevű kisfiát. A leöntés után 24-en ültek asztalhoz, köztük három *főkoma*, három *komaasszony*, a többiek a háziak, a nagyszülők, az apa asszonytestvére férjével és az unokatestvérek. Ajándékot csak a főkomák adtak: három ruhácskát; a többi vendégtől nem kívántak és nem kaptak ajándékot. Az étrend a következő volt: pálinka, mellé kalács, *laskaleves* (húsleves), utána *makarónis vadmártás* (vadhús makarónival), majd majorságsült rizskörítéssel. Többféle sütemény, torta és bor ásványvízzel.

Tánc nem volt, mert a szülők közeli rokonai közül ketten súlyos betegek voltak, de a nagyobbik fiúcska keresztelőjén — két évvel korábban — hajnalig táncoltak egy szakszofonos zenéjére.

2. Az évenkénti *születésnapot* csak a leánygyermekeknek rendezik meg, iskolás kortól érettségiig; a fiúknak nem. A szokásnak egyelőre még neve sincs, de már elég általános.

A vendégek az ünnepelt kisleány osztálytársai és barátnői, akiket ő maga hív meg. Ezek virágcsokrot, csokoládét, könyvet, zsebkendőt, füzetet és pasztástollat hoznak ajándékba. Az asztalon többféle sütemény, szörp és ásványvíz van. Az összejövetel két-három órát tart, a résztvevők énekelnek, mesélnek, beszélgetnek.

A konfirmált leányok már nagyleányoknak számítanak, az ő születésnapjukra az egykorú fiúk is hivatalosak. Itt a harapnivaló is változatosabb: szendvics, pálinka, sós keksz, két-három féle sütemény, torta, sőt bor is ásványvízzel. Tovább tart a vendégségük is, miközben lemezjátékos zenéjére táncolnak. Az ünnepelt leánynak szörmemackót, nyulat vagy egy nagy alvóbabát ajándékoznak közösen.

Nem nehéz felismerni ebben az alig néhány éves szokásban a városi zsúr hatását. Mint ilyen, jelzi a falu ifjabb nemzedékének gyors városiasodását. Ugyanakkor azt is mutatja, hogy a mai falusi emberek már nem vásárolnak földet, mint nagyapáik tették, hanem jövedelmük egy részét a magasabb életszínvonal megteremtésére fordítják. Ezt a törekvést különben mindenik új szokás bizonyítja. Az a körülmény is hozzájárul az új szokások kialakulásához, hogy a mai szülőknek nem öt-hat, hanem csak egy-két-három gyermekük van.

3. *Konfirmáció utáni ebéd.* A múltban, sőt még a közelmúltban is, a konfirmáció kizárólag a család ünnepe volt, amelyet a szokásos vásárnapi ebéd követett, ma azonban meghívják az ünnepi ebédre a nagyszülőket, a keresztszülőket, a nagybátyákat és nagynénéket is. Ebéd előtt átnyújtják az immár legénnyé vagy nagyleánnyá serdült ünnepeltnek az ajándékokat. M. Edit 1975-ben a következő ajándékokat kapta: szüleitől a konfirmálóruhát; apai nagyanyjától egy jerseyruhát, 350 lej értékben; anyai nagyanyjától egy fehér ballont, 324 lej; keresztszüleitől pénzt, 200 lej; anyai nagynénjétől egy ernyőt, 135 lej, és egy táskát, 60 lej; apai nagynénjétől egy szövetruhát és egy éjjelilámpát, 704 lej; apai nagybátyjától egy bőrdönt, 62 lej; unokatestvérétől ruhaanyagot, 50 lej; egyik

unokabátyjától hálóruhát, 50 lej; egyik rokonától pénzt, 100 lej, vagyis a konfirmálóruhán kívül összesen 2035 lej értékben.

A vendégség késő estig tart, miközben igen emelkedett hangulatban szórakoznak: énekelnek, lemezjátszón zenét hallgatnak, éltetik az ünnepet, a szülőket és minden jelenlevőt.

A szintén 1975-ben konfirmált egyik fiú ünnepi ebédjén 15-en ültek asztalhoz. Ajándékba kapott 550 lejt, két inget és egy bárányt. A konfirmációi ebéd: húsleves laskával, tyúksült, báránysült, torta, sütemény, pálinka és bor.

Ez a családi ünnep nemcsak a keresztszülőknek és rokonoknak jelent kiadást, hanem sokkal inkább a szülőknek is, hiszen a nagymennyiségű étel, ital, sütemény előállítására komoly összeget igényel.

4. Amióta Havadon népes tantestület oktatja az előbb hét-, majd nyolcosztályos általános iskola növendékeit, szokásba jött, hogy a végzett növendékek a szülők költségére *bankettet* rendeznek. Az összejövetel színhelye az iskola egyik tanterme, amelyet erre a célra rendeznek át. Jelen vannak a tantestület tagjai — tanítók és tanárok — és a végzett növendékek szülei is. Az étrendben régebb a hagyományos falusi ünnepi ebéd fogásai szerepeltek (tehát tyúkból főzött húsleves is), újabban azonban többnyire csak szendvics, sütemények és jóféle házi borok vannak a terítéken. 1977-ben a bankettet már a művelődési otthonban rendezték, a hazulról hozott süteményeken kívül flekkennel és sörrel. Egy tangóharmonikás muzsikájára gyermekek, szülők reggelig táncoltak, énekeltek, mulattak.

5. Szintén új szokás — és az előzőnél érthetőbb is —, hogy a középiskola sikeres befejezésének öröme a *ballagás* után bankettet rendeznek a középiskola székhelyén: Erdőszentgyörgyön és Nyárádszeredában. Ilyenkor a szülők családotul meghívják a nagyszülőket, testvéreket, a közeli rokonokat és a keresztkomákat. A bankettet vagy a középiskola udvarán, vagy pedig egy rokon házában tartják meg. A példaként följegyzett bankettet M. Éva ballagásakor rendezték Nyárádszeredában 1976. május 25-én, du. 2—4 óra között, az iskolai ünnepély, a ballagás végeztével, az ünnepelelt maturándus leány egyik rokonának házában. Az ételeket félig kész állapotban szállították Szeredába, s ott főzték, sütötték meg, a tésztafélét készen vitték oda. Hazulról került ki az ital is.

Az ünnepi ebéd a szeredai rokonokkal együtt összesen 28 személy vett részt. Havadról a szülőkön kívül jelen volt az ünnepelelt öccse, továbbá a nagyszülők, az apa és anya testvérei feleségestül, keresztszülei és az egyik jó szomszéd házaspár. Az étrend: szilvapálinka és kalács; *laskaleves* (egy töltött liba *csontossá*ból, három tyúkból és öt kg marhahúsból); majorságsült és borjúsült, rizskörítéssel; torta, négyféle sütemény és havadi bor.

Az ünnepeleltek a következő ajándékokat adták (néhány esetben csak hozzávetőleges értékben): apai nagyszülei háziszöttéseket, 300 lej; anyai nagyszülei pénzt, 300 lej; egyik nagybátyja pénzt, 150 lej; másik nagybátyja egy keresztszemes díványpárnát, 100 lej, és pénzt, 100 lej; harmadik nagybátyja pénzt, 100 lej; másik (anyai) nagybátyja egy nagy alvóbabát, 225 lej; keresztszülei manikűrkészletet, 128 lei, és pénzt, 100 lej; a szomszédok pénzt, 100 lej; nyárádszeredai rokonai egy falvédőt és két

díszpárnát, 300 lej. További ajándékok: fényképalbum, 70 lej; egy zsúrgarnitúra, 100 lej; egy konyhakötény, 40 lej; két váza, 55 lej; egy dísz-tányér rézből, 100 lej; házi hálóing, 150 lej; két kombiné, 100 lej; két harisnyanadrág, 60 lej; egy keresztzemes párna, 100 lej; egy csipketerítő és egy abrosz, 130 lej; egy csipkekesztyű, két frottírtörölköző és egy blúznak való anyag, 145 lej. Az összes ajándék értéke 2953 lej. Kapott ezenkívül 30 szépirodalmi könyvet is.

6. Végül az új szokások között kell feljegyeznünk a *temetői világitást* is, mert ezt Havadon régebb, katolikus szokás lévén, nem gyakorolták. Az egyháznak akkor még módjában volt megakadályozni behozatalát, noha a városokban már régebben világitottak a református temetőkben is. Havadon kb. 1966 táján lett általánossá, és bár végső soron egyházi eredetű, itt bizvást folklórjelenségnek tekinthetjük, mert olyanok is gyakorolják, akik nem hisznek az örökéletben, sőt nem is vallásosak.

Halottak napja előtt két-három nappal rendbe teszik a sírt, frissen felkapált földjébe krizantémot ültetnek, virágcsokrokat tesznek, majd halottak napja előestéjén, a szürkület beállta után meggyújtják a gyertyákat, és ott maradnak, amíg a gyertyák elégnak. A szülők és nagyszülők, esetleg a testvérek sírján szoktak világitani. Az élők ilyenkor áhítattal gondolnak az elhunytakra, s közben némelyik magában imádkozik is, mondta az egyik adatközlő.

Valamikor csak egy katolikus özvegyasszony világitott elhunyt fia sírján, meg egy román csendőr őrmester sírján világitottak a hozzátartozók, de később a városba költözött havadiak ilyenkor hazalátogattak, koszorút tettek elhunyt szüleik sírjára és világitottak. Példájukat gyorsan mások is követték; ez a szokás is városiasodásról tanúskodik.

JEGYZETEK

¹ Tanulmányomnak ezúttal — helyszüke miatt — első és harmadik fejezetét közlöm. A második fejezetben feldolgozott, azaz ma is élő régi népszokások a következők: lakodalom, *pocita* (gyermekágyas asszony meglátogatása), halottas szokások, *házasemberek bálja*; *púposnapi* (húshagyókeddi) vacsora, *árpilisjárás*, a juhok *béfezése*, *fenyőágazás* és *húsvéti öntözés*, *hordási vásár*, *majorfogadás*, *mikulás*, *karácsonyfa*, *szilveszterezés*.

² A névnapi köszöntők összesítő magyar gyűjteménye és bibliográfiája: *Jeles napok*. A Magyar Népzene Tára, II. Bp. 1953. 989—1080. (877—994. sz.) és 1225. Máig leggazdagabb erdélyi gyűjtemény Makkai Endre—Nagy Ödön: *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez*. Hetven néprajzi gyűjtő munkája. ETF. 103. Kolozsvár 1939.

³ Változat: *Megdobbant a szívem, sietve felkelék*.

⁴ Változat: *hirtelen sieték*.

⁵ Változat: *Pálma vagy a rózsza tavaszi időben*.

⁶ Változat: *szívemből kívánom*.

⁷ *Nása* vö. r. *nașă*: násznagyasszony, keresztanya.

⁸ *Cáp* vö. r. *șap*: bakkecske.